

спосіб встановлення найбільш вірогідного місця скоєння злочину.

Перелік джерел посилання

1. Визначник рослин України : навч. посіб. / А. І. Барбарич, Є. М. Брадїс, О. Д. Вісюлін, М. І. Котов та ін.; редкол. Д. К. Зеров та ін. Київ, 1965. 875 с.

2. Hauke R. L. A taxonomic monograph of the genus *Eqisetum* subgenus *Eqisetum*. *Nova Hedwigia*. 1978. № 30. P. 385.

3. Практикум з ідентифікації лікарської рослинної сировини : навч. посіб. / В. М. Ковальов, С. М. Марчишин, О. П. Хворост та ін. Тернопіль, 2014. 264 с.

Феномен особистісної ідентичності засуджених до позбавлення волі жінок під час проведення судово-психологічних експертиз

Ольга Герасименко,

доктор філософії в галузі «Психологія», ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1447-6101>, e-mail: olga_gerasi993@ukr.net

Валентин Фесюнін,

канд. юрид. наук, доцент, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7458-370X>, e-mail: fesiunin2001@gmail.com

Розглянуто поняття ідентичності як психологічного та соціального феномену. Викладено структурні складові особистості жінок, засуджених до позбавлення волі. Надано змістовну характеристику особистісних профілів і психологічних особливостей особистісної ідентичності засуджених до позбавлення волі жінок.

Ключові слова: засуджені жінки; психологічні особливості; особистісна ідентичність; насильницькі злочини; корисливі злочини; судова експертиза.

The phenomenon of the personal identity of women convicted to imprisonment during forensic psychological examinations Herasimenko Olha, Valentyn Fesiunin

The concept of identity as psychological and social phenomenon is considered. The structural components of the personality of women convicted to imprisonment are outlined. A meaningful description of personality profiles and psychological features of the personal identity of women convicted to imprisonment is provided.

Keywords: convicted women; psychological features; personal identity; violent crimes; acquisitive crimes; forensic examination.

Ідентичність є інтегральним соціально-психологічним поняттям, що містить різні рівні свідомості особистості, індивідуальні й колективні, онтогенетичні та філогенетичні характеристики. Особистісна ідентичність — це внутрішня динамічна структура, що самостворюється та забезпечує відчуття цілісності, безперервності та тотожності особистості, її пов'язують із наявністю у людини чіткого самовизначення, до якого належить вибір цілей, цінностей і переконань, яким людина слідує в житті. Особистісна ідентичність є наслідком відокремлення особистістю самої себе із оточуючого середовища та проявляється як відчуття цілісності, самототожності [1].

У психології проблема ідентичності не є новою, над її розробленням працювали З. Фройд, Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Ватерман (психоаналітичний

напрямок), Ч. Кулі, Дж. Мід, Г. Фогельсон (символічний інтеракціонізм), К. Роджерс, Е. Фромм, А. Маслоу (гуманістичний напрямок) та ін. Науковці розкривали психологічну структуру, описували види та функції, пропонували типи ідентичності, окреслювали чинники її розвитку (Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Ватерман, Ч. Кулі, Н. В. Антонова, І. С. Кон, З. Р. Кісіль, О. М. Цільмак та ін.) [3].

Питання розвитку особистості та становлення її ідентичності в контексті сучасних гуманістичних підходів успішно розробляли й аналізували не тільки в зарубіжних, а й у вітчизняних працях у загальнотеоретичному та методологічному аспектах Б. Г. Ананьєв, Н. В. Антонова, Л. І. Божович, І. С. Кон, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейном [2], В. В. Столін та ін. Водночас проблема визначення психологічних особливостей особистісної

ідентичності засуджених до позбавлення волі жінок залишається остаточно не вивченою [5].

Особистісна ідентичність засуджених до позбавлення волі жінок зазнає змін навіть за такої докорінної пертурбації життєвого укладу, як ув'язнення, що пов'язано зі зміною соціальних ролей і самоствавлення. Емпіричне вивчення психологічних особливостей особистісної ідентичності засуджених до позбавлення волі жінок дало змогу схарактеризувати її складові (індивідуально-психологічні та характерологічні особливості; особливості самосвідомості

та самоствавлення; стильові характеристики поведінки, зокрема стратегії стрес-долаючої поведінки, нормативні ідеали та індивідуальні пріоритети цінностей). Також це дало можливість на основі низки емпіричних фактів сформулювати закономірності, які можна використовувати під час проведення судово-психологічних експертиз за кримінальними провадженнями, фігурантами яких є засуджені до позбавлення волі жінки. На рис. 1 продемонстровано узагальнені особистісні профілі досліджуваних.

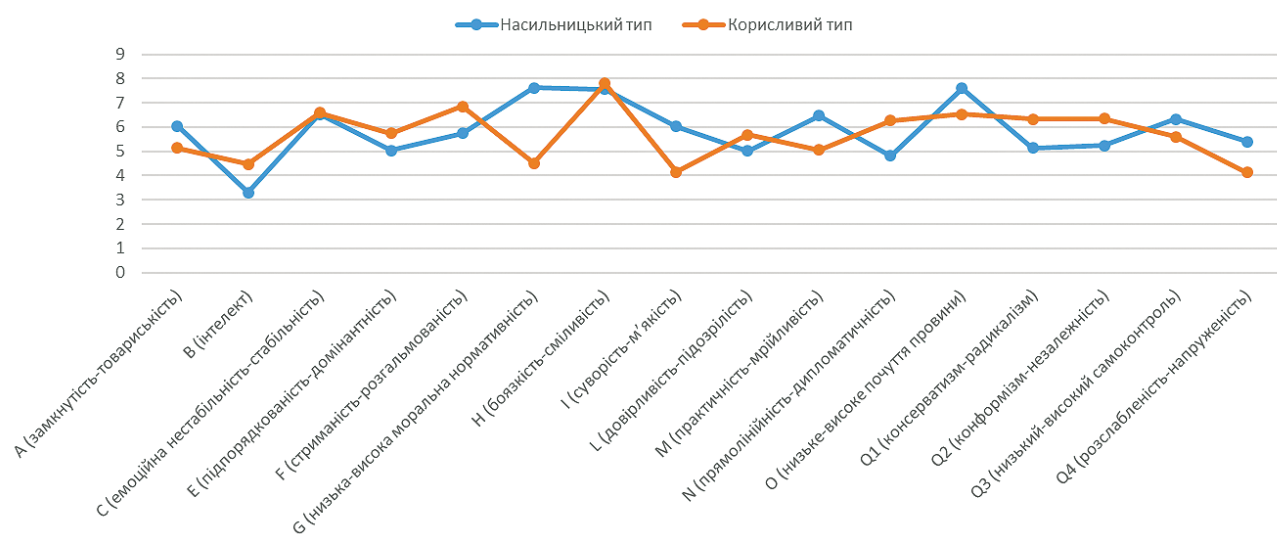

Рис. 1. Узагальнені особистісні профілі засуджених до позбавлення волі жінок (хср, стени)

Так, засуджені за насильницькі злочини жінки характеризуються низьким рівнем розвитку загальних (зокрема, комунікативних) здібностей, що зумовлює їх практичну орієнтацію, конкретність мислення й установок. Вони вирізняються певною невротичністю, інтровертованістю, схильністю до переживання і накопичення негативних почуттів, що стає підставою для формування ревнивості, заздрості, переживання несправедливості світу, впевненості у власній непотрібності. Жінки цієї групи вирізняються коливаннями настрою, послабленим самоконтролем, що зумовлює їх запальність, нетерплячість, уникнення труднощів, схильність до самозвинувачення. У ситуаціях, які неможливо контролювати, вони переживають роздратування, фіксуються на дріб'язковому, тому вирізняються труднощами адаптації.

Засуджені за корисливі злочини жінки характеризуються дефектами морального і поведінкового самоконтролю, імпульсивністю, реактивністю поведінки, що зумовлює невпевненість у собі, незадоволеність своєю особистістю. Визначено, що для них характерна екстравертованість, схильність до пошуку відчуттів і вражень, погана переносимість повсякденності, обмежень та монотонності. Вони схильні приховувати фемінні прояви, формуючи такі різновиди психічного захисту, як жорсткість і дистанціювання. Виявлено особливості самосвідомості та самоствавлення засуджених до позбавлення волі жінок, засуджених за корисливі злочини, як загальне задоволення собою, вони мають позитивне самоствавлення, яке не відповідає рівню готовності до конкретних дій щодо самоствердження.

У жінок, засуджених за насильницькі злочини, констатовано очікування поганого ставлення та високий рівень готовності звинувачувати себе у невдачах. Досліджувані цієї групи вважають, що можуть контролювати своє життя, ухвалювати рішення і досягати їх реалізації. Констатовано, що у групі засуджених за корисливі злочини жінок цінності загалом впливають на поведінку, ніж усвідомлюються, що призводить до дефіциту розуміння ними джерел своєї поведінки (особливо це стосується цінностей гедонізму, стимуляції та самостійності, що виступають основними ціннісними регуляторами їх поведінки). Усе це призводить до певної реактивності поведінки, недоліків проєктування і планування.

У групі засуджених за насильницькі злочини спостерігається загальна узгодженість цінностей переконань і реальної поведінки. Найзначущими сферами реалізації цінностей для жінок цієї групи є: збереження себе (самоідентичності, самооцінки), підтримка оточення й інших людей, взагалі стабільного способу життя. Спостерігається певна недостатність поведінки у сферах новизни і змін, самоствердження, засуджені за насильницькі злочини жінки характеризуються як конформні, інертні, стримані у задоволенні базових потреб. Виявлено також певні особливості психічного захисту й опановуючої поведінки засуджених до позбавлення волі жінок.

Жінки з групи засуджених за корисливі злочини використовують здебільшого примітивні, незрілі форми психічного захисту, спрямовані на викривлення змісту думок і переживань, демонструють прагнення до зниження емоційного напруження. Це зумовлює використання емоційно-орієнтованих моделей поведінки, зокрема асоціальних і пошуку допомоги від соціальних контактів, перекладання на них відповідальності за власні прорахунки.

У групі засуджених за насильницькі злочини жінок виявлено перевагу більш зрілих форм психічного захисту, що зумовлює широке використання проблемно-орієнтованих копінг-стратегій. У результаті вивчення статусно-структурної організації ідентичності виявлено, що

переважними типами особистісної ідентичності у групах засуджених до позбавлення волі жінок є передчасний, дифузний типи та мораторій ідентичності.

Слід зазначити, що особистість засудженої до позбавлення волі жінки є специфічним об'єктом з точки зору психологічного супроводу її ресоціалізації. Ідентичність особистості визначають як динамічне, цілісне когнітивно-мотиваційне утворення, що є системою ключових соціальних конструктів суб'єкта, які за життя конструюють під час взаємодії, соціального порівняння й активної побудови соціальної реальності.

Особистісна ідентичність трансформується під час переживання ув'язнення, у більшості досліджуваних засуджених жінок вона характеризується слабкою усвідомленістю, ґрунтується на неправильній оцінці власної особистості та можливостей. Тому запропонована нами змістовна характеристика особистісних профілів і психологічних особливостей особистісної ідентичності засуджених до позбавлення волі жінок за двома групами (засуджених за насильницькі та корисливі злочини) може бути використана під час проведення судово-психологічних експертиз за кримінальними провадженнями.

Перелік джерел посилання

1. Коданева М. С. Личностная идентичность как ресурс ресоциализации осужденных женщин. *Проблемы современного педагогического образования*. 2018. №. 60-2. С. 422—424.
2. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / науч. ред. Е. В. Шорохова. Москва, 1976. 416 с.
3. Кожушко А. Р. Психологічні особливості засуджених до позбавлення волі жінок на етапі ресоціалізації : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Харків, 2016. 25 с.
4. Герасименко О. А. Особливості особистісної ідентичності засуджених до позбавлення волі жінок : дис. доктора філософії. Харків, 2021. 211 с.
5. Яковлев В. В. Психологическая характеристика смысловой сферы личности осужденных к лишению свободы : дис. ... канд. психол. наук. Рязань, 1999. 192 с.